

Н. В. Сметаніна, к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗНАЧЕННЯ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИННОСТІ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СУЧАСНИХ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

У сучасному суспільстві проблема дослідження соціальних наслідків злочинності є однією з найактуальніших, виступає важливим об'єктом

¹ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / О. М. Джужа, А. В. Савченко, В. В. Черня. – К. : Юрінком-Інтер, 2015. – 1064 с.

вивчення у кримінологічній науці, науці кримінального права та практиці боротьби зі злочинністю. Соціальні наслідки злочинності мають віддалений характер, породжують механізми тіньової економіки, віктимізацію населення, недовіру громадян до правоохоронних органів, соціально-негативний клімат у державі. Вони є сьогодні потужним ресурсом, що відображують реальний стан злочинності та її криміногенний потенціал, вимагають сучасних підходів і кримінально-правової оцінки, адже фактично вони ставлять питання про можливість існування як самого суспільства, так і безпечного життя громадян вже у новому, постінформаційному суспільстві.

Проблема визначення соціальних наслідків злочинності вимагає сьогодні нового кримінологічного розуміння, відмови від спрощених підходів до цього важливого і складного питання, більшої уваги у науковій літературі. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях таких відомих учених, як Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, П. С. Берзін, А. М. Бойко, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, С. М. Іншаков, В. Ю. Квашиш, Л. В. Кондратюк, О. Г. Кулик, В. В. Лунєєв, І. Б. Медницький, В. С. Овчинський, Л. І. Романова, В. І. Шакур та ін.

Зарубіжний досвід визначення ціни злочинності має давню історію (понад 100 років) і відрізняється різноманітними методиками її розрахунку, тоді як перша робота у вітчизняній (ще радянській) кримінології була видана у 1982 р. М. М. Бабаєвим і мала назву «Соціальні наслідки злочинності».

Значної уваги потребує дослідження змісту соціальних наслідків злочинів, їх урахування при визначенні ціни злочинності. Важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів за ознаками змісту шкоди, об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, часу настання суспільно небезпечних наслідків, наслідків злочину як фактора, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони, сфери життєдіяльності, в якій відбулося нанесення шкоди¹.

Страх перед злочинністю й усвідомлення потенційної можливості стати жертвою злочину у сучасному суспільстві помітно зріс у порівнянні із 80–90 роками минулого століття та є для людини більш актуальним, ніж, наприклад, страх старості або хвороби². На тлі цього відбувається зміна суспільної самосвідомості, розвивається звикання до життя у сус-

¹ Антонян Ю. М. Криминология : учебник. – М. : Юрайт, 2012. – С. 172–177.

² Васильченко Г. С. Страх перед преступностью в современном обществе // Правова держава. – 2001. – № 3. – С. 116–119.

пільстві, в якому існує об'єктивна загроза життю людини¹. Так, Г. А. Аванесов підкреслює, що злочинність проявляє себе найбільш небезпечно тоді, коли кожна людина відчуває її активний вплив на себе і на близьких людей, відчуває реальну загрозу, що заважає їй нормально жити і працювати².

Сьогодні ціна злочинності у кримінології є ключовим елементом характеристики самої злочинності та складовою інформаційної моделі злочинності. Під ціною злочинності ми розуміємо прямі та побічні витрати фізичного, матеріального, морального, духовного характеру, яких зазнає держава і суспільство внаслідок учинення злочинів, спрямовані на подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи та інших інститутів держави, а також сукупні активи злочинних угруповань і їх витрати на підтримку своєї злочинної діяльності³. Поняття ціни злочинності ми використовуємо не у грошовому розумінні, оскільки це умовне поняття, що має збірний характер і відображає як вартісний вираз злочинного потенціалу суспільства, так і соціальні наслідки злочинності для суспільства.

Ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, яких завдає злочинність суспільству (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати)⁴. Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється у грошовому виразі. Сюди належать кількість детальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листками, додаткові витрати на їх лікування, страхові виплати, проведення психологічної реабілітації. До непрямого збитку від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фіскально-ревізійних структур, витрати на навчання і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних

¹ Ройбанд К. Х. От истерии вокруг преступности к нормальному состоянию? // Соц. исследования. – 2001. – № 11. – С. 77–83.

² Аванесов Г. А. Преступность и социальные сословия. Криминологические рассуждения : монографія. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – С. 14.

³ Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія ; за заг. ред. В. В. Голіни. – Х. : Право, 2016. – С. 154.

⁴ Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Х. : Право, 2014. – С. 62.

органів, витрати на наукові розробки (дослідження), вартість захисних систем, матеріальні витрати, пов'язані із розслідуванням і розглядом кримінальних справ. Пропонуємо також до непрямого збитку від злочинності включати зловживання із боку представників правоохоронних і судових органів, а також породжену механізмом криміналізації тіньову економіку. І це ще неповний перелік прямого і непрямого збитку, адже вичерпного переліку цих збитків не існує, у кримінологічній науці, а можливість підрахунку зазначених збитків у грошовому еквіваленті в певних випадках має лише штучний характер. Виникає необхідність поділу шкоди від прямих і непрямих збитків від злочинності на видиму та невидиму (приховану) шкоду (таку, що має віддалений характер, і яку можна підрахувати лише у майбутньому).

Широке тлумачення зазначених збитків є надзвичайно важливим для кримінологічної науки і системи запобігання злочинності. Адже неможливо протидіяти злочинності у цілому. Тому більш детальне відображення збитків від злочинних діянь за окремими групами злочинів дасть можливість посилити запобіжні заходи.

Всебічне вивчення питання про соціальні наслідки злочинності потрібне для подальшого поглибленого дослідження дійсного стану злочинності, визначення і оцінки її суспільної небезпечності¹. Усвідомлення саме реальної, а не «адаптованої» цифри, що позначає суспільні втрати від злочинності, має виступати наріжним каменем ефективної політики держави відносно вироблення стратегії і тактики протидії криміналітету².

Як відомо, соціальні наслідки злочинів живуть набагато довше, ніж самі злочини. Вони мають деструктивний вплив на суспільство, руйнують різноманітні сфери життя і діяльності людей, духовну культуру суспільства. Врахування соціальних наслідків злочинів при побудові інформаційної моделі злочинності сприятиме визначенню найбільш криміналізованих сфер суспільного життя, і як наслідок, ефективному запобіганню злочинним проявам у сучасному суспільстві.

¹ Бабаев М. М. Социальные последствия преступности : учеб. пособ. – М. : Акад. МВД СССР, 1982. – С. 35–36.

² Медицький І. Б. Наслідки злочинності у механізмі криміналізації суспільно небезпечної поведінки // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / НЮУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Всеукр. громад. організація «Асоціація кримін. права». – Х. : Право, 2014. – С. 194.

УДК 343:316.32
ББК 67.308.я431
К 82

Редакційна колегія:

В. Я. Тацій (головний редактор),
В. І. Борисов (заступник головного редактора),
А. П. Гетьман, М. І. Панов, В. І. Тютюгін, В. С. Батиргарєєва,
Л. М. Демидова, І. О. Зінченко, Д. П. Євтєєва

Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України
К 82 в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт.
2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов.
ред.) та ін. – Харків : Право, 2017. – 560 с.

ISBN 978-966-937-263-5

УДК 343:316.32
ББК 67.308.я431

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2017
- © Національна академія прокуратури України, 2017
- © Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права», 2017
- © Оформлення. Видавництво «Право», 2017

ISBN 978-966-937-263-5